

Norman Manea, entre tres cultures i una sola llengua

Visat núm. 19
(abril 2015)

por Magda Bistriceanu Simion

Traduir és, quasi sempre, un acte d'intromissió en forma de capbussament arriscat, callat i patidor, sense oxigen ni neoprè, dins de les nebuloses d'un cervell aliè. Traduir escriptors que viuen en un altre espai del que van néixer, en una altra llengua de la amb la qual van néixer, es pot tornar en una aventura de dimensions increïblement extravagants.

Appelfeld, Celan i Manea van néixer molt a prop l'un de l'altre, van viure el drama de la deportació i van ser criats en la religió judaica. Així i tot, les seves trajectòries es van ramificar en direccions i formes completament diferents, començant per la llengua en la qual van triar escriure i acabant amb la manera com van decidir sobreviure o morir.

A Bucovina, entre les dues guerres mundials, neixen i es formen nombrosos intel·lectuals, a cavall entre tres cultures importants, consolidades amb la pau d'entreguerres: l'alemanya, la ucraïnesa i la romanesa. Pel mig, l'element judaic, complex i inevitablement identitari, els complica l'existència i la creació amb normes i costums rebutjables i per tant rebutjats pels joves amb idees revolucionàries. Norman Manea forma part de la gran família dels jueus que no volen ser jueus però que tampoc volen ni poden ser cap altra cosa: ells van néixer jueus, en famílies jueves enfortides per les circumstàncies històriques adverses, en una societat que, a vegades amb enveja pel seu esperit pragmàtic i liberal, i d'altres amb fúria pels seus èxits no basats en cap lligam territorial o polític, els va abraçar o els va desterrar, segons els interessos econòmics del moment. Norman Manea, com Kafka, Philip Roth, Paul Celan o Mihail Sebastian, no vol ser jueu, però tampoc no vol ni pot deixar de ser jueu: tots ells estan obligats a prendre partit, a posicionar-se en identitats que no els defineixen completament, igual que els lladres que havien de passar pel llit de Procust, escurçant o allargant el que cal perquè s'acabin assemblant al model hebreu bíblic, encara que no en tinguin gaire a veure. Tots ells volen ser senzillament éssers humans, sense més diferències, ni més compromisos, ni més obligacions d'encaixar en un llit que no és el seu, que les resultades de les seves obres, dels seus actes, de les seves paraules. A *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, a la plana 175, Norman Manea diu: "Per a mi, l'escriptor es defineix per la seva llengua. Si un escriptor escriu en anglès, aquest és un escriptor americà o anglès, i és cosa seva si a més a més és gai o jueu o catòlic o budista o comunista o pacifista." Un parell de pàgines més tard, continua: "El romanès havia estat la llengua amb la qual vaig entrar al món, la llengua de la meva educació, la llengua de l'amor i de l'amistat i de la família amb qui creixia, la llengua de fusta de l'Autoritat en els meus temps romanesos, havia estat i encara ho és, en gran mesura, la llengua de la meva interioritat, que ha viscut amb mi i dins meu, al llarg de totes les meves etapes de formació, o sigui pràcticament al llarg de tota la meva vida, incloent-hi la vellesa."

Norman Manea s'ha passat quasi vuitanta anys intentant escapar del terror de les etiquetes, de les generalitzacions: primer la de jueu burgés entre ucraïnesos pobres, deportat amb tota la família a

Transnístria, Ucraïna d'avui i llavors territori romanès; després la de jueu salvat i acollit entre romanesos comunistes; més tard, la de jove comunista entre familiars conservadors i atemorits; la de romanès fugitiu de la dictadura comunista, perdut entre europeus i americans; la de jueu apàtrida entre amics i enemics romanesos post-comunistes; la de jueu-romanès entre romanesos o de romanès-jueu entre americans, passant per tots els esglaons possibles de la integració i dels seus mals, des de la comercialització del patiment fins al rebuig a l'empresonament en una classe, una tribu, un ghetto. Tota la vida ha reivindicat la seva llibertat i identitat com a persona i com a escriptor, i quasi sempre se li ha denegat. El resultat? Una obra plena de contradiccions, de dubtes, d'amargura dissimulada sota la màscara de la ironia, d'acceptació del fracàs i de continua lluita contra aquest.

Afegint-hi la formació en un país dictatorial i el fet que tria la llengua (romanesa) com a llar, com a pàtria, com a base del camí a través de mons diferents, entendrem la dificultat d'entendre (i perdoneu la redundància) la seva obra: volgutament críptica en els anys de la dictadura (no oblidem que publica deu títols a Romania i marxa del país als cinquanta anys, ja consagrat, renegat i oblidat, amb tot el trajecte literari recorregut), protegida dins d'un llenguatge destinat als còmplices de censura i vida, moltes vegades incompreensible pels que no hi van viure o no hi van intentar escriure.

Manea esdevé als EEUU amic íntim d'un altre jueu que no vol que el vegin només com a jueu malgrat ser irreversiblement jueu, Philip Roth. El seu acostament ho diu tot: tots dos estigmatitzats històricament, tots dos escriptors en plena cerca del jo més amagat, tots dos estimats i odiats pels seus i pels altres. La soledat com a únic recurs. L'escriptura independent, intensa, confusa, provocadora i evocadora, la covardia del dia a dia barrejada amb la dignitat de la llibertat de l'individu per sobre de tot. Dèbils i forts, mesquins i prometeïcs, escriptors en continua lluita amb ells mateixos i les seves limitades i difícils vides errants. Comparteix amb Roth i altres amics la passió per Kafka i la seva resposta a la famosa pregunta de Freud: "Què queda de jueu en un jueu quan aquest no és ni religiós, ni nacionalista, ni coneix la llengua de la Bíblia?". Sembla ser que Kafka, com Manea i molts altres, hauria contestat "Molt."

Hi ha escriptors jueus que fan del tema de l'Holocaust l'eix de la seva obra (Appelfeld o Imre Kertész) i d'altres que intenten oblidar els traumes i fer una literatura intimista però fora del ghetto. Manea és dels últims. Paul Celan també ho havia provat però la seves circumstàncies vitals li ho van impedir i mai no va poder evadir dels malsons del passat, per més que hagi fugit físicament molt abans que Manea. Els temes principals d'aquests eternals perdedors són comuns: la culpa, la memòria, la identitat, l'Holocaust i l'exili. Appelfeld tria la fugida i el renaixement en un món nou, voltat de pau, de gent que han viscut el mateix i d'una llengua amigable. Celan sucumbeix a la raó de fugir també, però no pot sortir mai de la seva presó particular, que fortifica dia rere dia amb maons d'un llenguatge incompressible, forçat a néixer del ventre dels assassins, com a càstig perpetu i inapel·lable. Manea es queda fins tard dins dels murs del país sufocat, sobrevivint a base d'instint i d'una bombolla feta de paraules. El 1969, en publicar el primer llibre, ell confessa: "Havia trobat, finalment, el meu veritable domicili. La llengua promet no només el re-naixement, sinó també la legitimació, l'autèntica ciutadania i l'autèntica pertinença." (*Întoarcerea huliganului*, p. 173) Més tard, quan se li retreu des de totes les posicions la seva no pertinença a cap bàndol, ell replica: "Quina relació pot tenir l'exiliat, després de l'Holocaust i el comunisme, amb els jueus, quan no sap amb precisió ni què ni quant té en comú amb ell mateix?" (*Întoarcerea huliganului*, p. 202)

Norman Manea fa de la llengua el seu últim refugi, el més important, el més imprescindible. La llengua, el romanès, és casa seva i se l'emporta allà on sigui. S'enfronta al règim i a la censura comunista amb un llenguatge críptic, codificat, recordant a Borges i la seva famosa frase de "la censura és la mare de la metàfora". Adapta el llenguatge al món relativament lliure dels Estats Units i canvia cap a un estil més biogràfic, més documentalista, fins i tot més senzill per ajudar els traductors dels quals depèn exclusivament en aquests temps d'exili. S'enfronta a les censures del

nou món, dels grups exclusivistes, de la filosofia del "políticament correcte", del marketing, i també se'n surt. Evita caure en els paranys de les acusacions de tot tipus i manté una relativa i preuada independència intel·lectual, que no és poc, sobretot després de la campanya agressiva a la qual va ser sotmès després de publicar *Felix Culpa*, on no evita esmentar la joventut simpatitzant de la extrema dreta d'Eliade, un dels mites romanesos. Manea és un sobrevivent, com Appelfeld, com Kertesz, com Roth. Cadascú ho fa a la seva manera i ho fa bé, perquè les seves obres són vives i ho seran força més temps.

Bibliografia:

MANEA, Norman. *Curierul de Est: dialog cu Edward Kanteran*. Iași: Polirom, 2010.

MANEA, Norman. *Fericirea obligatorie*. Iași: Polirom, 2005.

MANEA, Norman. *Plicul negru*. Iași: Polirom, 2007.

MANEA, Norman. *Anii de ucenicie ai lui August Prostul*. Iași: Polirom, 2005.

MANEA, Norma. *Octombrie, ora opt*. Bucarest: Dacia, 1981.

MANEA, Norman. *Întoarcerea huliganului*. Iași: Polirom, 2011.

MANEA, Norman. *Textul nomad (Casa melcului: interviuri)*. Bucarest: Hasefer, 2006.